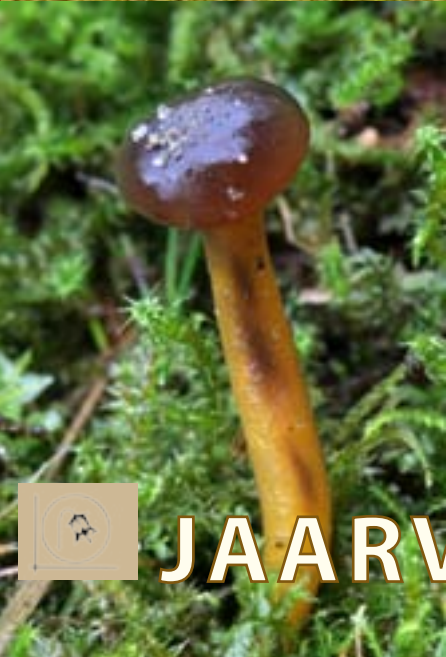

werkgroep
Toepassing Inheemse Flora

JAARVERSLAG 2015

INHOUD

JAARVERSLAG 2014

Inleiding	4
Thematische onderwerpen	4
Zomerexcursie	5
Organisatie	5
Ledenbestand	5
Externe contacten	5
Finanancien	5

BIJLAGEN

Bijlage 1: verslag voorjaarsbijeenkomst	B1
Bijlage 2: verslag najaarsbijeenkomst	B4
Bijlage 3: verslag zomerexcursie	B9
Bijlage 4: actiejaarplan 2014	B15

INLEIDING

De werkgroep toepassing inheemse flora geeft mede inhoud aan een ecologisch verantwoord groenbeheer, waarbij het gebruik van inheemse flora centraal staat. Dit kan worden bereikt door inplanten van inheemse soorten of door het scheppen van de juiste groeiomstandigheden.

De doelstelling van de TIF luidt als volgt: (vastgesteld op 8 november 2007)

Het uitwisselen van vakgerichte informatie en kennis.

Het onderhouden van persoonlijke contacten tussen gemeentelijke werkgroepleden.

Via discussieplatform elkaar bemoedigen en inspireren.

Kennis verwerven op het gebied van inrichting, aanleg en beheer van natuurlijk groen, met name in de woonomgeving.

Kennisoverdracht voor 'natuurbeheer' in brede zin.

Landelijke trends en ontwikkelingen van nieuwe beheermethoden volgen en stimuleren in eigen werkveld.

Naast 'toepassing inheemse flora' ook aandacht besteden aan het 'in stand houden van inheemse flora'.

Instrumentarium:

Vertegenwoordiging door zoveel mogelijk vakdisciplines (ontwerpers, beleidsmakers, ecologen, biologen, beheerders etc.)

Een goede geografische verspreiding van deelnemende gemeenten over het hele land in stand houden.

Samenwerken met andere organisaties, zoals 'Stadswerk' en de WSE (Werkgroep Stadsecologen)

Via een website een informatieplatform zijn voor andere gemeenten. De website, www.heemflora.nl, is gelanceerd en wordt gevuld met informatie.

Werkwijze:

Onderwerpen worden aan de hand van thema's uitgediept. Als leidraad wordt hierbij het hoofdthema 'vormen van natuurvriendelijk groenbeheer en hun toepasbaarheid' gebruikt. Een thema wordt afgesloten met een bundeling van de verkregen gegevens, of als de kwaliteit voldoende is, een publicatie. Ook wordt op regelmatige basis een artikel betreffende een thematisch onderwerp, of een activiteit van de TIF in het algemeen, aangeboden aan de vakpers.

De werkgroep komt drie keer per jaar bij elkaar, twee keer voor een vergadering in één van de deelnemende gemeentes, één keer voor een dagexcursie naar een object dat aansluit bij het thematische onderwerp. Om meer daadkracht te krijgen, is besloten om het raamwerk voor de thema's in een extra bijeenkomst in de vorm van een workshop uit te werken. Naast het behandelen van een thema worden tijdens de bijeenkomsten actuele onderwerpen aan elkaar gepresenteerd en bediscussieerd. Het middagedeelte wordt besteed aan een korte excursie naar een groenobject in de gastgemeente.

THEMATISCHE ONDERWERPEN**De bodem:**

In 2015 sloot de TIF zich aan bij het landelijke jaarthema: de bodem. De excursie en de middagprogramma's van de bijeenkomsten werden zoveel mogelijk ingevuld aan de hand van dit thema. Hoe herken je een bodem aan de hand van een vegetatie, hoe kun je een bodem verbeteren op een natuurvriendelijke manier, wat zijn de ideale bodemomstandigheden voor bomen en hoe is de bodem en het beheer van de vegetatie van invloed op paddenstoelenrijkdom.

BIJENKOMSTEN

- *Voorjaarsvergadering: 23 april te Amstelveen*

In het voorjaar werd ingegaan op de verdere invulling van het jaar rond het thema bodem. In de middag werd heempark de Braak bezocht. In dit park op veenbodem is een basis van veenminnende houtige gewassen aangeplant met daaronder een esthetische combinatie kruidachtigen. Dit nadat het werken volgens associaties was mislukt. Opvallend is dat planten waarvan je het niet direct zou verwachten, het toch goed doen op deze bodem. Daarna werd de Amsterdamse Poel bekeken, een leefgebied van de ringslang, waar broedhopen worden aangelegd. Als laatste werden een Japanse kersenbloempark en een avontuurlijke speelplek met grote ratelaar bermen bezocht.

- *Najaarsvergadering: 15 oktober te Apeldoorn*

Het thema van deze dag was paddenstoelen. We bezochten begraafplaats Soerenseweg. Hier is door een jarenlang consequent verschalingsbeheer een bijzondere paddenstoelensamenstelling ontstaan op de toch al zandige bodem. Kanttekening hierbij is dat dit beheer ongunstig is voor de bomen.

ZOMEREXCURSIE

De zomerexcursie vond plaats op 11 juni. De bestemming was Deventer. Het thema's was het jaar van de bodem. Het thema werd uitgediept aan de hand van groeiomstandigheden van bomen en de ontwikkeling van een natuurlijke vegetatie na het weggraven van de voormalige landbouwgrond.

ORGANISATIE

Er wordt een roulatiesysteem van drie jaar gehanteerd.

Lijst van aftreden: secretaris: 2015

  voorzitter: 2016

  penningmeester: 2017

LEDENBESTAND

In 2015 waren de volgende gemeentes actief lid van de werkgroep; Amstelveen, Apeldoorn, Den Bosch, Den Haag, Leiden, Lelystad, Vlaarding en Deventer.

EXTERNE CONTACTEN

In 2011 heeft de TIF contact gezocht met de WSE (Werkgroep Stadsecologen). De twee werkgroepen opereren in hetzelfde vakgebied. Er is nagedacht in welke vorm de TIF en de WSE elkaar kunnen versterken. In 2015 hebben leden van de twee werkgroepen elkaar op verschillende momenten ontmoet; tijdens de zomerexcursie en ook tijdens de najaarsbijeenkomst waren leden van de WSE aanwezig.

FINANCIEN

Elke lidgemeente betaalt een jaarlijkse contributie van €25,- per jaar. Dit geld wordt besteed aan werkgroep gerelateerde uitgaven, zoals excursiekosten of kosten die gemaakt worden bij het maken van een publicatie.

De werkgroep bewondert sleutelbloembermen in heempark de Braak.

Verslag voorjaarsbijeenkomst 23 april Amstelveen

Locatie: Heemparkhuisje in Heempark de Braak te Amstelveen.

Aanwezig: Walter Busse (Amstelveen), Ger Stam (Vlaardingen), Henk Nijenhuis (Haarlemmermeer), Henri Hennquin (Amstelveen), Jan Metselaar (Den Haag), Esther Vogelaar (Den Haag), Rinus Hof's (Amstelveen), Ernst Jan Mulderij (Apeldoorn)

VERSLAG	ACTIE
<p>1. Opening en dagindeling: Jan heet iedereen van harte welkom. We beginnen met een voorstelrondje i.v.m. de vele nieuwe Rinus Hof's opent de bijeenkomst en heet iedereen van harte welkom.</p>	
<p>2. Verslag en afsprakenlijst vorige vergadering Verslag wordt goedgekeurd. De bijlage : verslag middag excursie zag er weer goed uit. Met dank aan Karen.</p> <p>Nav het verslag:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tekst voor op site TIF gegevens van Gemeente s-Hertogenbosch aanleveren. - Nogmaals nagaan bij de WSE waarom TIF leden nog steeds niet zijn aangemeld Carine geeft nogmaals de namen door. 	<p>Carine Carine</p>
<p>3. jaarverslag 2014</p> <p>Het jaarverslag 2014 ziet er weer goed uit en wordt goedgekeurd. Met dank aan Karen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het verslag wordt doorgegeven aan Stadswerk - Het verslag wordt doorgegeven aan WSE 	<p>Jan Carine</p>
<p>4. Actiejaarplan 2015</p> <p>Geen opmerkingen.</p>	
<p>5. Thematische onderwerpen</p> <p>2015 jaar van de bodem Ideeën om onderwerpen portefeuille aan te vullen met:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fijnstof => gebruik planten • Wegbermen 	

<p>6. Informatie-uitwisseling:</p> <p><i>Correspondentie:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Niets <p><i>Website:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Rinus laat via presentatie de vernieuwde website zien. <p>Ziet er goed en gebruiksvriendelijk uit. Voorstel om na elke bijeenkomst een nieuwe foto op de site te zetten.</p> <p><i>Financieën:</i></p> <p>De TIF werkgroep gaat zich aanmelden bij de K.v.K. dit omdat een aantal gemeenten alleen de contributie betalen als wij ingeschreven staan bij de K.v.K.</p> <p><i>Rondje leden:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Apeldoorn: voor de Rijks monumentale parken krijgt Apeldoorn subsidie • Amstelveen: is ambtelijk samen gegaan met Aalsmeer • Den Haag is bezig met opstellen van het bestek gebruik klein materiaal. <p>Esther mailt gegevens van Den Haag zodat ieder dar op kan reageren</p> <p><i>Nieuwe leden:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Deventer is aangemeld. • Haarlemmermeer wil ook lid worden (Marcel Leek – groenspecialist) 	Esther
<p>7. Presentatie 'Ontheffing tijdelijke natuur'</p> <p>Door Ineke Kroes van Taharo omgevingsmanagement.</p>	
<p>8. Afsluiting</p> <p>Door Rinus Hof</p>	

De nieuwste groepsfoto.

Carine de Rouw, verslag vergadering
Runus Hof, verslag excursie middagedeelte
september 2015
B2

Middagdeel voorjaarsbijeenkomst 23 april in Amstelveen.

Na de lunch leidde Walter een excursie door het heempark de Braak. De Braak is het oudste heempark in Amstelveen. In 1939 ontstond het plan om rond een oude veenplas een park aan te leggen. Chris Broerse, het toenmalige hoofd van de plantsoendienst, heeft het ontwerp gemaakt. Die voelde er weinig voor om exotische bomen en heesters te planten op de natte veengrond rond de plas. Hij koos voor inlandse bomen en struiken die op natte zure grond goed gedijen. Zwarte Els, zachte berk, verschillende wilgensoorten, es, sporkehout en gagel. Toepassing van alleen inheemse houtige gewassen in stadsparken was in die dagen niet gebruikelijk. Collega Koos Landwehr verzamelde en kweekte de kruidachtigen die je in Nederland in het wild aantroft. In eerste instantie werden deze kruiden op basis van planten associaties toegepast, maar dat werd een mislukking. Al snel werd overgestapt op esthetische plantencombinaties. Uniek is dat de veenbodem de basis is gebleven voor ca. 350 soorten wilden kruidachtige planten. Soorten als eenbes en sleutelbloemen zou je niet verwachten op veen maar doen het in het park bijzonder goed. Het geel van de stengellose sleutelbloemen straalt je tegemoet en de eenbes heeft eerder 5 bladeren dan de tweede naam doet vermoeden (Paris quadrifolia). In die dagen bestond er nog geen handel in wilde planten. Koos Landwehr heeft daarvoor zijn uitgangsmateriaal verzameld uit de verschillende gebieden in Nederland. Planten die hij meenam gingen eerst naar de heemkwekerij die ook is gelegen in de Braak. Deze heemkwekerij is een afgesloten deel die enkel open is zolang er beheerders zijn in het park. Hier werden planten langzaam geconditioneerd om te kunnen groeien op het natte veen. Als bleek dat de soort zich wist te vermeerderen op de kwekerij werden de planten uitgezet op een proefstuk om hun standvastigheid te bewijzen. Als de soort hier ook voor slaagde kreeg het uiteindelijk een plek in het park. Het moet wel gezegd worden dat niet alles vast staat in een ontwerp of plan. Wilde planten gedragen zich dynamisch i.t.t. een vaste plantenborder in een park of rotonde. Soorten verspreiden zich als een levend schilderij en de beheerders hebben de taak om dit waar mogelijk te sturen. De grootste taak voor de beheerders is het uitschakelen van de concurrentie. Planten bestaan bij de gratie van groeiruimte die ze wordt geboden. Doe je niets vervalt het park binnen de kortste keren in een vegetatie die hier van huis uit thuis hoort. Grassen en ruigte krijgen de overhand en verdringen de ingebrachte soorten. Daarnaast is er de zorg voor het verwijderen van bastaarden. Sleutelbloemfamilies en anjerfamilies bijvoorbeeld kruisen makkelijk en staan daarom nooit bij elkaar. Desondanks ontstaan er bastaarden die gewied worden. En dat allemaal met een wiedzmes om de bodem zo min mogelijk te beroeren. In het zomerseizoen zijn 4 beheerders in de Braak werkzaam. De Braak is in 2012 uitgeroepen tot rijksmonument net als het Jac. P. Thijsssepark. Zie voor actuele informatie: www.thijsssepark.nl

Hierna zijn we per auto vertrokken richting Bovenkerk naar het museumspoorlijntje aan de oostelijke zijde van de Amstelveense Poel. Deze poel is een overblijfsel van de late vervening in de 19e eeuw.

Het is een gebied dat opgenomen is in de Ecologisch hoofdstructuur en maakt deel uit van de Groene As. De groene as is een ecologische verbinding van Spaarnwoude boven Amsterdam tot aan Amstelland. De poel en omgeving is het leefgebied van de ringslang. In 1991 is Amstelveen gestart met de aanleg van broeihopen en het jaarlijks monitoren op uitgekomen ringslangeieren. Een broeihop bestaat uit 1 deel blad, 1 deel houtsnippers en 1 deel paardemest met stro. Bij het opbouwen worden takken neergelegd zodat een ringslang makkelijk toegang heeft tot de hoop. De ideale broeitemperatuur ligt tussen de 25 en 30 graden. De populatie aan de westzijde van de poel groeit nog steeds en de ringslang migreert naar het noordwesten en in mindere mate naar het zuidwesten. Onder het drukke fietspad langs het museumspoorlijntje liggen wildtunnels voor de ringslang. Vermoedt wordt dat de ringslang zijn winterverblijf heeft in de oude spoordijk die is opgebouwd uit zand en stortsteen. Langs de bosrand vliegt het oranjetipje.

De volgende stop is het kersenbloempark aan de noordwestzijde van de Poel. Via de Doorweg komen we in het Amsterdamse Bos. Een bos wat is aangelegd in de jaren '30 als werkverschaffing op een uitgeveende polder. Via een bamboebrug komen we in de kersentuin. Een cirkel met honderden bloeiende Japanse sierkersen van het type Prunus x yedoensis die geschonken zijn door de Japanse vrouwen club. Op 11 april vond het jaarlijkse cherryblossomfestival plaats. De Prunus loopt roze uit en verkleurt spoedig naar wit. Teruglopend zien we relicten veenmosrietland waar berkenopslag de boventoon voert. In een berm treffen we de Aziatische- en kleine veldkers aan. De Aziatische onderscheidt zich door het ontbreken van een rozet en deelblaadjes op de stengel zijn min of meer drielobbig. De bosveldkers heeft ook een rozet maar de hauwtjes steken niet boven de bloemen uit zoals bij de kleine veldkers.

Via de noordelijke oever lopen we langs de avontuurlijke speelplaats met bermen voor jonge grote ratelaars die zich vorig jaar massaal hebben uitgezaaid. We eindigen met een drankje in het heemparkhuisje. Het was een mooie, zonnige dag.

Kersenbloesempark
B3

paarse schubwortel

Verslag najaarsbijeenkomst 15 oktober 2015 te Apeldoorn

Locatie: Begraafplaats Soerenseweg te Apeldoorn.

Aanwezig: Walter Busse, Rinus Hofs (Amstelveen), Ernst Jan Mulderij, Wim Mulder (Apeldoorn), Ger Stam, Robert Knoop (Vlaardingen), Jan Meijerink, Arjan van der Veen (Lelystad), Karen Jansen (Leiden), Marcel Wenker (Deventer).

Afmeldingen: Jan Metselaar, Esther Vogelaar (Den Haag), Carine de Rouw (Den Bosch), Lammert Smit (Het Groenbedrijf).

VERSLAG	ACTIE
<p>1. Opening en dagindeling: Ernst Jan heet ons welkom en vertelt iets over de plek waar we ons vandaag bevinden. Begraafplaats Soerenseweg is een Rijksmonument, dat al 100 jaar op dezelfde manier wordt onderhouden. Door een BRIM subsidie wordt het reguliere onderhoud financieel ondersteund.</p>	
<p>2. Verslag en afsprakenlijst vorige vergadering Verslag wordt goedgekeurd. Nav het verslag van de vorige keer:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tekst voor op site TIF gegevens van Gemeente s-Hertogenbosch aanleveren. - Nogmaals nagaan bij de WSE waarom TIF leden nog steeds niet zijn aangemeld Carine geeft nogmaals de namen door. 	Carine Carine
<p>3. Zomerexcursie Zomerexcursie 2015: Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld. De juiste gegevens over deelnemers worden nog nagestuurd.</p> <p>Zomerexcursie 2016: De bestemming laten aansluiten bij het jaarthema: Biodiversiteit (in relatie met bedreigingen in de wetgeving). Mogelijkheden: Arnhem/Nijmegen (Marcel) of Twente, Denekamp/Hengelo (Rinus)</p>	Marcel Marcel en Rinus
<p>4. Actiejaarplan 2016 Nieuwe data voor 2016:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Voorjaarsvergadering: 12 mei in in Vlaardingen. - Zomerexcursie: 30 juni. Bestemming wordt nog onderzocht. - Najaarvergadering: 13 oktober in Amstelveen. <p>Voor de overige wijzigingen in het actiejaarplan zie de bijlage.</p>	Marcel en Rinus
<p>5. Thematische onderwerpen Besloten wordt om in 2016 met het thema biodiversiteit aan de gang te gaan. Mede naar aanleiding van de bedreigingen in de wetgeving, die ingrijpend gaat veranderen. Dit is een breed onderwerp (zie bijlage 'mindmap biodiversiteit'). Om het behapbaar te maken moet worden gekozen voor een onderdeel. Wetgeving en bermen kwamen hierbij naar voren. Eventueel kan dit onderwerp worden doorgezet naar een volgend jaar, zodat een ander onderdeel kan worden uitgediept.</p>	
<p>6. Informatie-uitwisseling: Correspondentie: Niets</p>	

Gerelateerde werkgroepen:

- Via GNL-Stadswerk wordt een calculatiesysteem voor natuurlijk groenbeheer ontwikkeld door Groenestein. Dit moet koppelbaar zijn met CROW. Op dit moment wordt een roadshow georganiseerd om bekendheid te geven aan het pakket.

- Werkgroep bermen: er wordt een kennismodule ontwikkeld (CROW). Ernst Jan neemt deel.

Financiën:

De TIF werkgroep heeft zich aangemeld bij de K.v.K. Alle actieve leden hebben de contributie betaald. Uithoorn en Schiedam niet. Er is onduidelijkheid over het lidmaatschap van deze gemeenten.

Nieuwe leden:

Haarlemmermeer: Henk Nijenhuis

Purmerend: Micky Gijssen

Samenwerking:

WSE uitnodigen voor de middagprogramma's.

ROM groen algemeen: TIF bericht plaatsen

Rondje leden:

- Vlaardingen:
  - Veel groot water verdwijnt in het kader van de aanleg van de van Blankenburgtunnel. Dit moet gecompenseerd worden. Hierdoor komt geld vrij voor de aanleg van natuurvriendelijke oevers en omvorming van intensief naar extensief grasland.
- Apeldoorn:
  - Heeft veel fruitbomen, Dit zijn beheertechisch eigenlijk vormbomen. Er zijn initiatieven ontwikkeld om de snoei goed uit te voeren; een werkgroep regelt vrijwilligers en begeleid het snoeien, zodat dit vakkundig gebeurt. I.s.m. scholen en IVN. Bij het planten van een fruitboom zijn afspraken over vakkennis en continuïteit een voorwaarde.
- Amstelveen:
  - De festiviteiten rond Heempark 75 jaar zijn afgerond met een symposium over cultureel groen erfgoed.
  - In bermen worden bloembollen aangeplant ; de Beneluxbaan ligt voor een groot gedeelte over de kop in verband met werkzaamheden aan de A9. Veel kruisingen worden vernieuwd.
- Deventer:
  - Er wordt gewerkt aan de lanen in het buitengebied i.v.m. het verjongingsbeleid (40% slecht = vervangen).
  - De zwammendeskundige Gerrit Keizer inventariseert zwammen in (slechte) bomen. Dit gaat samen met een inventarisatie van vleermuizen. Zwammen zijn niet beschermd volgens de wet, maar wel een interessant natuuronderdeel.
  - In het kader van de preventieve bestrijding van de eikenprocessierups worden bermen ingezaaid.
- Leiden:
  - Is bezig met het opstellen van een beeldkwaliteitsplan groenstructuur. Dit bestaat uit twee delen: de ecologische structuur en de lanen. De eerste loopt (in radialen) langs de bredere groenstroken en parken naar de Singelrand. Hier spelen ecologie en biodiversiteit een belangrijke rol. De tweede zijn alle groenstructuren langs belangrijke verkeersroutes. Hier is naast milieuaspecten en biodiversiteit, beeld een belangrijke pijler.

7. Afsluiting:

Het ochtendprogramma wordt afgesloten met een lunch. Ruud Knol, een paddenstoelendeskundige zal ons in de middag rondleiden over de begraafplaats.

Bijlagen: Verslag middagedeelte
Mindmap Biodiversiteit
Actiejaarplan 2016

Karen Jansen
november 2015

Foto's: uit de presentatie van Ruud Knol
Karen Jansen

Middagdeel najaarsbijeenkomst 15 oktober 2015.

Paddenstoelen op begraafplaatsen: vergeten mycologische parels. Door Ruud Knol.

Ruud Knol, een paddenstoelendeskundige geeft een presentatie over paddenstoelen, die op drie begraafplaatsen in en rond Apeldoorn voorkomen. Deze paddenstoelen worden jaarlijks gemonitord door vrijwilligers van de NMV. De vondsten worden gekarteerd. Het determineren gebeurt eerst in het veld met behulp van een paddenstoelengids. Wat daar niet op naam kan worden gebracht wordt meegenomen en microscopisch onderzocht. Met een 600/800x vergroting in eenwater/kleurstof oplossing, of 1000/1200x met een olieemulsie (sporenonderzoek).

De gevonden paddenstoelen zijn vaak heel zeldzaam. Helaas hebben ze geen beschermde status voor de wet. Apeldoorn heeft drie begraafplaatsen met een bijzonder paddenstoelenbestand. Begraafplaats Soerenseweg is er één van. Door jarenlang verschalingsbeheer toe te passen (maaien en afvoeren, bladblazen en afvoeren), is een klimaat ontstaan dat ideaal is voor veel paddenstoelen die in een schraal milieu leven.

Er is een relatie tussen de rijkdom van het aantal paddenstoelen en de rijkdom van de overige flora. Door de zure regen zijn hebben paddenstoelensoorten het moeilijk. Na 2000 is de stikstofdepositie weer aan het minderen. Dit is te zien aan de ontwikkeling van paddenstoelen. De cantharel en eekhoortjesbrood bijvoorbeeld beginnen weer toe te nemen.

Begraafplaatsen rond Apeldoorn

Begraafplaats Soerenseweg

De begraafplaats stamt uit 1898. De combinatie van een ondergrond van schraal zand en beheer, hebben ervoor gezorgd dat de grond totaal is uitgeput. Heel gunstig voor zeldzame paddenstoelen, maar minder gunstig voor de bomen, die er juist baat bij hebben dat blad blijft liggen, om zo de voedzaamheid van de bodem te verhogen. In 2007 is er een structuurvisie geschreven, waarin in het mesten van de bomen (d.m.v. injectie) is voorzien. Uiteindelijk is het behoud van bomen ook weer gunstig voor paddenstoelen die afhankelijk zijn van bomen (dood en levend hout).

Boomstructuur

Groene glibberzwam

Paddenstoelen op de begraafplaats

Na de presentatie gaan we naar buiten om te kijken of we nog wat mooie exemplaren kunnen vinden. Ruud Knol wordt bij de excursie geholpen door de beheerder van de begraafplaats.

Het is de laatste tijd erg droog geweest, wat niet gunstig is voor het aantal paddenstoelen. Vandaag echter regent het, dus wellicht is dat voldoende om wat leuke waarnemingen te kunnen doen.

In schrale graslandjes tussen de grafzerken groeien veel wasplaten en aardtongen. Bijvoorbeeld: gele wasplaat, fraaie en gele knotszwam, sneeuwzwammetje, slijmerige en ruige aardtong, muisgrijze ridderzwam, wormvormige knotszwam, rupsendoder en nog veel meer.

Schraal grasland tussen grafzerken

Afwisseling tussen beboste en open gedeeltes

In het beboste gedeelte groeien weer heel andere soorten. Er zijn soorten die op dood hout leven en soorten die op levend hout leven. Paddenstoelen die een symbiose aangaan (Mycorrhizapaddenstoelen) met de gastheer, vormen een net van schimmeldraden rond de wortels van bomen. Ook als er echt sprake is van parasiteren, zal een boom nog jaren meegaan. Uiteindelijk is er ook geen belang voor de paddenstoel om de gastheer snel te doden. Voorbeelden van paddenstoelen die gebonden zijn aan bomen: hanenkammen (cantharel) zwavelmelkzwam, zilveren ridderzwam, berkenboleet. Boomsoorten waar weinig of geen paddenstoelen bij groeien zijn esdoorn en es. Eik, beuk en berk zijn toppers.

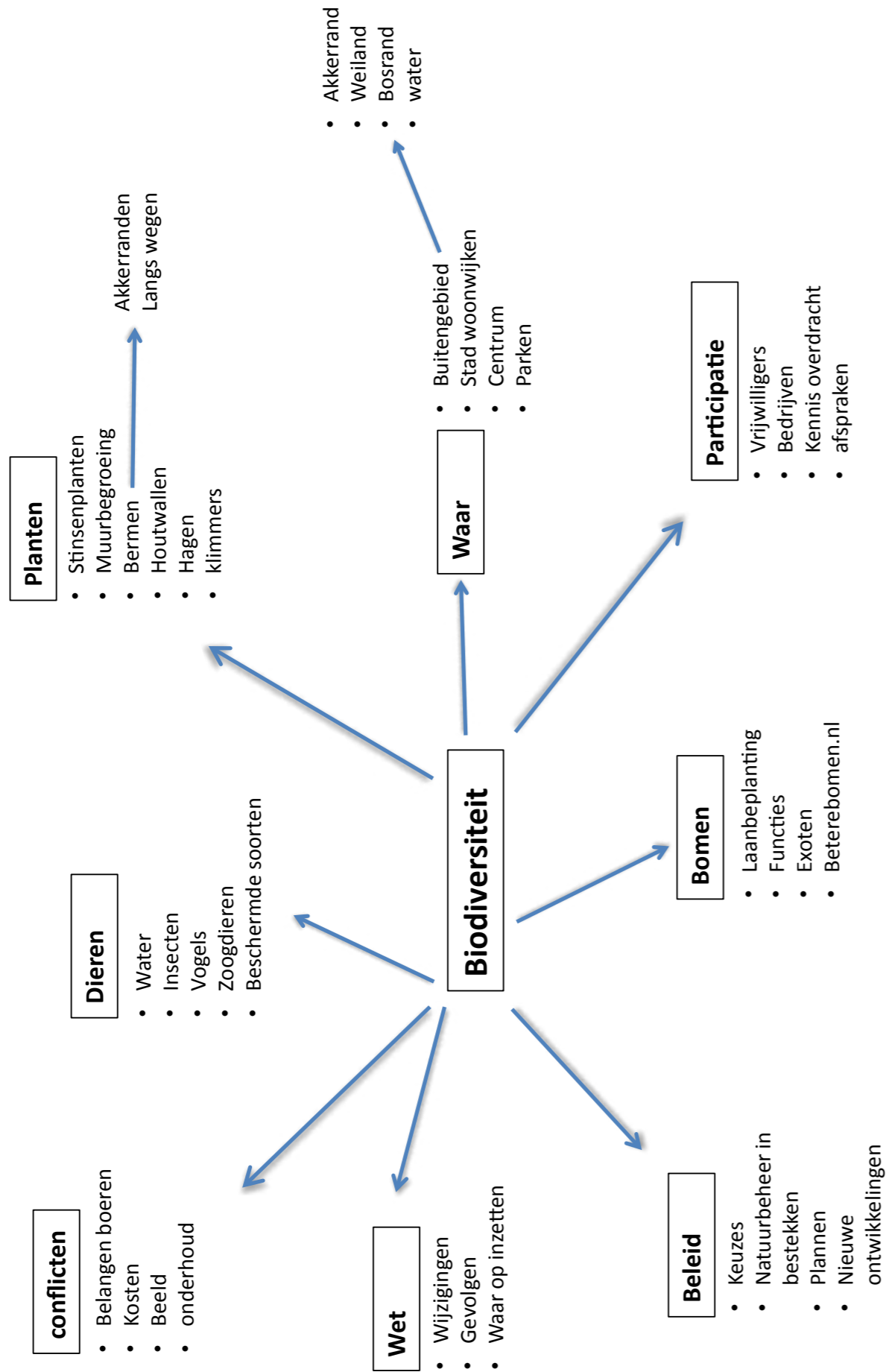

Gewapend met paraplu's doen we inderdaad veel leuke vondsten. Veel soorten zijn opvallend klein. Je moet echt weten waar en hoe je moet kijken.

Na dit vochtige maar interessante rondje sluiten we af met een hapje en een drankje.

(Voor meer plaatjes zie de presentatie van Ruud Knol).

Mindmap TIF - Biodiversiteit

VERSLAG ZOMEREXCURSIE 2015

Deventer in het licht van bodem, natuur en groen

LOCATIE: Gemeente Deventer
THEMA: het jaar van de bodem
DATUM: 11 juni 2015

Deelnemers:

Carine de Rouw (Den Bosch), Karen Jansen, (Leiden), Ernst Jan Mulderij, Han Ruis, Marcel Wilbrink, André Gerrevink, Wim Mulder (Apeldoorn), Rinus Hof, Walter Busse (Amstelveen), Jan Meijerink (Lelystad), Lammert Smit, Hans van der Sanden (Het Groenbedrijf), Jan Metselaar, Esther Vogelaar (Den Haag).
 Oud leden: Fer van Strijen, Hein Koningen, Frank Donders.

WELKOM EN PROGRAMMA

We worden gastvrij ontvangen op het kantoor van Het Groenbedrijf. Lammert Smit licht het dagprogramma toe. Jan Jette Donker, directeur van Het Groenbedrijf geeft een korte introductie. Het bedrijf is in 2006 vanuit de gemeente Deventer zelfstandig gaan opereren als BV. Het werk komt voornamelijk vanuit de gemeente Deventer. Het is in 2014 uitgeroepen tot de duurzaamste hovenier van Nederland.

FOTOPRESENTATIE DEVENTER: GROEN EN BODEMS: (Marcel Wenker: senior adviseur groen in de gemeente Deventer)

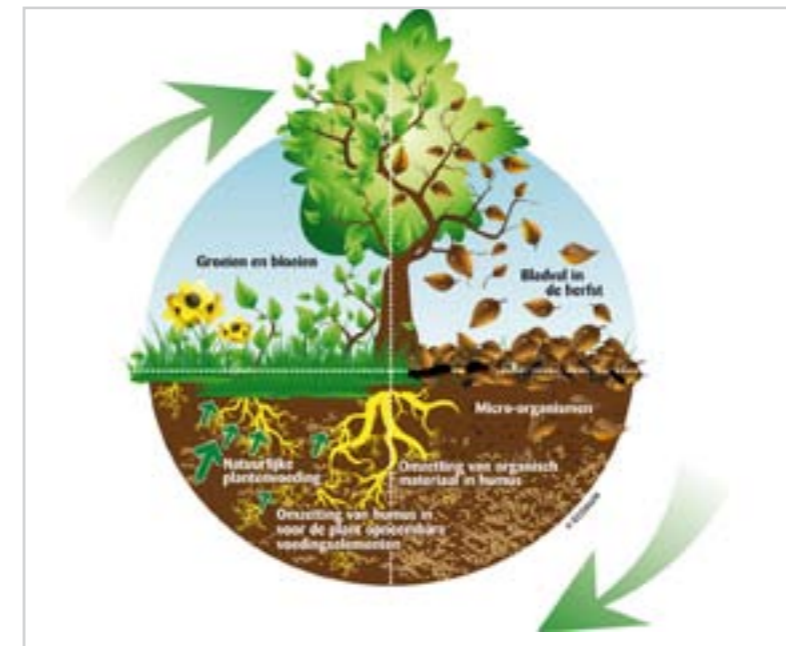
Deventer is de groenste stad van Europa en ligt aan het IJsselfront. Het groen van stad en omgeving is divers. Er zijn veel monumentale bomen, waaronder de oudste populier van Nederland. In het buitengebied zijn veel lanen. Oases in de stad zijn begraafplaatsen en parken. Het Rijstenborgerpark is een belangrijk park, dat ontworpen is door Leonard Springer. Verder zijn er veel landgoederen, bijenlinten en vlinderidylles, buurt en wijkgroen en vindt er stadslandbouw plaats. In de uiterwaarden zijn ecologische parels te vinden, waaronder plekken met weidegeelster. Bij het beheer worden ook dieren ingezet, zoals schapen en in de uiterwaarden konikpaarden.

Niet alles is rozegeur en maneschijn; ook invasieve soorten komen voor in Deventer. Een voorbeeld hiervan is de Japanse duizendknoop, die overigens prima eetbaar is, dus wellicht is dat een tip om de bestrijding effectiever uit te voeren.

De bodem is de basis om dit alles te laten floreren. De voornaamste probleem zijn verdichting en spoorvorming en de daarmee gepaard gaande verzuiping van het groen (bomen).

Een losse bodem betekent een levende bodem. Een gezonde groeiomgeving voor bomen is een omgeving waar het blad in de herfst kan afvallen en ter plekke kan verteren en door de bodem worden opgenomen.

Wij mensen zijn doorgeslagen in onze constante drang om alles schoon en netjes te maken. Blad weghalen onder bomen en in parken is erg slecht voor de groeiomstandigheden. Een oplossing kan zijn het blad te mulchen en het daarna weer terug te brengen onder de boom.

Boomkringloop

DE ECOLOGIE VAN DE BODEM EN BODEMVOEDSELWEB: (Marc Siepman: humist. Hij geeft een cursus humisme over natuurlijke bodemvruchtbaarheid. Meer informatie is te vinden op de site: gevoelvoorhumus.nl. Een publiekscampagne is opgezet via helphumus.nu)

De structuur van de bodem wordt gegeneerd door bodemleven. Bij een bodem met water en lucht tekort ontbreekt organische stof. Aeroob leven is niet mogelijk. Normaal gesproken moet 1% zuurstof aanwezig zijn per 17 l water. Een snelle manier om dit te verbeteren is het inbrengen van compost. Dit zet het aeroob proces weer in gang. Een belangrijk bestanddeel is bacteriën. Zij zorgen o.a. voor het binden van stikstof, afbraakprocessen. Een goede compost bevat voldoende zuurstof. Een snelle manier om dat te beoordelen is de geur: het ruikt naar bos.

Bij het bewerken van de bodem worden processen verstoord. Schimmeldraden worden vernietigd. Het stimuleert ook het ontkiemen van zaden door het inbrengen van licht. Om het bodemleven te stimuleren moet bij het spitten compost worden toegevoegd. Bij het spitten kan de structuur van de bodem worden bekeken. Ook planten zijn indicatoren voor de toestand van de bodem. Zo betekent kweek een gebrek aan calcium. Ook het toevoegen van kalk kan het beste via compost inbrengen gebeuren. Stikstofrijke bodem betekent een verlies van biodiversiteit.

Samenwerking tussen planten en dieren in de bodem:

Plantenwortels stoten koolhydraten uit. Rond plantenwortels is de hoogste concentratie van bodemleven. Veel organismen gaan een symbiose aan met plantenwortels. Hierdoor ontstaat steeds meer biomassa (schimmelmassa). Er ontstaat een successie waarbij de bodem steeds bedekt is.

pioniervegetatie - meerjarige grassen - struiken - pionierbomen - climaxsoorten

steeds verdere humusontwikkeling

Bovenstaande reeks laat zien dat de situatie waarbij bomen in gras staan eigenlijk heel onnatuurlijk is. Onder bomen hoort blad te liggen.

Een kale bodem geeft bij regeninslag verslemping. Bij proeven waarbij water is bemonsterd is gebleken dat na filtering door een kale bodem het water vuil is en dat na filtering van een bedekte/beplante bodem het water schoner is dat toen het er opviel.

GRAVELAND: (Hans Grotenhuis: Platform natuur en Milieu)

Deze woonwijk ontstond 15 jaar geleden. Oorspronkelijk wilde de gemeente het groen op een conservatieve manier inrichten met bosplantsoen. In de vegetatie waren tekenen te zien kwel (waterviolier als indicator). Een burgerinitiatief heeft ervoor gezorgd dat het gebied een totaal andere inrichting kreeg.

B10

Een aantrekkelijke bloemenzee, hogere gedeeltes hebben een andere vegetatie, bewoners van de aangrenzende wijk hebben een duidelijk ander beeld van aantrekkelijk groen en waterviolier.

De voormalige landbouwgrond is afgegraven tot aan de oorspronkelijke bodem, die bestaat uit een fijnmazige samenstelling bodemtypes, veroorzaakt door de ligging naast de IJssel. Hierdoor is een licht reliëf ontstaan. Samen met de kwel uit de Sallandse heuvelrug prima voorwaarden voor het ontstaan van een waardevolle vegetatie. O.a. gevlekte orchis en rietorchis, echte koekoeksbloem, kamgras en blauwe zegge. Blauwe zegge is de naamgever aan het vegetatietype 'blauw grasland'. Door de verschillen in de bodemsamenstelling en hoogteligging zijn duidelijk verschillen in de vegetatie te zien. De hogere gedeeltes zijn zandiger. Bij een sloot is de grens tussen oorspronkelijke bodem en landbouwlaag goed te zien. Bovenin groeit brandnetel en onderin aan de waterlijn groeit waterviolier. Een gedeelte van het terrein dat niet is afgegraven heeft een opmerkelijk armere vegetatie, die gedomineerd wordt door witbol. Direct na de aanleg is het terrein ingezaaid met een mengsel, dat twee jaar later gelukkig grotendeels weer verdwenen was. Hier en daar is nog een gebiedsvreemde soort te vinden, zoals oranje havikskruid en wondklaver. Inzaaien in gebieden met een hoge floristische potentie is nooit een goed idee. Het terrein is niet openbaar toegankelijk. Het beheer van het terrein is hooilandbeheer: 1x maaien en

afvoeren. Een deel van het maaisel wordt op hopen gezet om als broedgelegenheid voor ringslangen te dienen. Dit heeft ook het voordeel dat er minder hoeft te worden afgevoerd en er dus ook minder rijbewegingen hoeven plaats te vinden. Om op zo min mogelijk plekken spoorvorming te veroorzaken (en dus de bodem te verstoren) moet steeds dezelfde rijroute worden gevolgd. De opslag van houtige gewassen kan een probleem gaan vormen. Bij steeds afmaaien lijkt dit probleem opgelost, maar ondergronds gaat de verspreiding gewoon verder. Ook riet rukt langzaam in een steeds hogere concentratie op. Uitsteken lijkt de enige manier om dit tegen te gaan.

B11

Wist u dat

De gevlekte orchis en de rietorchis makkelijk van elkaar zijn te onderscheiden? De gevlekte orchis heeft een kort schutblad onder de bloem en de rietorchis een lang schutblad. Het feit dat bladeren wel of niet gevlekt zijn zegt niets over de bepaling van de soort.

NIEUWE PLANTSOEN: (Bob Macs)

Het Nieuwe Plantsoen is ontworpen door Leonard Springer, met als hoofddoel: een recreatief wandelbos. Het is in 1914 in gebruik genomen als bosgebied voor de waterwinning door het gemeentelijk waterleidingbedrijf. Toen de kwel miner werd is het bedrijf opgeheven. Tegenwoordig is het gebied deels eigendom van waterbedrijf Vitens. Dat drinkwater wint onder een ondoordringbare kleilaag in de bodem. De watertoren stamt uit 1893 en is een eerste stap naar een schone watervoorziening voor de bevolking.

In de oorlog zijn de bomen uit het park gekapt. Ze zijn later opnieuw ingeplant. Het park is met respect voor het oorspronkelijke ontwerp opgeknapt. Het park kent drie eigenaren met ieder eigen inzichten over het beheer, (bijvoorbeeld het beleid rond bemesten van grasland); een particulier, Vitens en de gemeente. Er is geen integraal beheerplan. Het beheer wordt ad hoc uitgevoerd.

In het gebied bevinden zich ook kolken (oude dijkdoorbraken). Stichting natuur anders, een stichting die zich inzet voor mens en natuur hebben afgelopen jaar 3000 padden overgezet tijdens de paddentrek.

Bomen en ondergrond:

Een boom draagt zelf bij aan de verdichting van de ondergrond door zijn gewicht. Door steeds rond een stam te maaien wordt het verdichten bespoedigd (gewicht van machines). Een jonge boom wordt steeds groter, een oude boom krimpt iets in kroon en wortelgestel. Een boom in de eindfase van de successie is aangewezen op de bovengrond. Deze bovengrond wordt door het blad vastgehouden. Het blad zorgt voor humus, en daarmee wordt het bodemleven gestimuleerd, waardoor meer lucht en water in de bodem kan worden opgenomen en worden benut door de boom. Een volwassen boom heeft in principe geen onderbegroeiing, maar een bladondergrond.

In het park zijn op verschillende plekken Rhododendrons aangeplant. Rhododendrons kunnen behoorlijk concurreren bij ondiep wortelende bomen. Zij zijn oorspronkelijk aangeplant door jagers om zich achter te verschuilen.

Geurtuin:

Door een bewonersinitiatief is een geurtuin aangelegd. Bewoners hebben ook een belangrijke rol bij het onderhoud van de tuin.

Plattegrond van het park.

Boom in natuurlijke situatie.

ZANDWETERINGPARK DEMO Tree Fertilizer Injector:

Het Zandweteringpark is een stadsrandpark in een waterwingebied, gelegen tussen twee nieuwe stadswijken. Een gedeelte is afgegraven ten behoeve van waterberging. De afgegraven grond is gebruikt in het park, in de vorm van een langgerekte grondwal. In het park is veel ruimte voor natuur, maar er is ook een gedeelte met gazons en ook een klein openluchttheater.

Een gedeelte van de aangeplante bomen bleek niet goed te groeien. Na een behandeling met TFI zien ze er beter uit.

Bij de methode TFI wordt een met speciale luchtdrukapparatuur extra doorwortelbare lagen in de grond aangebracht. In deze wortelkanalen wordt een organisch substraat de bodem ingeperst onder lage druk. Het substraat bestaat uit biologische preparaten, meststoffen en lavakorrels. Deze methode is subtiel en bestrating blijft gewoon liggen. Het effect is jarenlang zichtbaar. De methode is toegepast op plekken waar voorheen waterovlast was. De resultaten zijn bemoedigend. De bomen in het gebied zien er een stuk gezonder uit dan voorheen. Door de verbeterde conditie van de bomen worden ze ook minder vatbaar voor ziektes.

Oude boom in grasland in het Nieuwe Plantsoen. Twee successiestadia ontmoeten elkaar.

ZANDWETERINGPARK DEMO REGENWORMEN TRANSPLANTEREN:

Regenwormen zetten dood organisch materiaal om in vruchtbare grond. Op zoek naar voedsel graven ze gangen. Hierdoor verbeterd de structuur van de grond. Er zijn verschillende soorten wormen. Ze zijn onder te verdelen in verticale en horizontale wormen. Het eerste type maakt gangen in de diepte en de tweede maakt gangen in de breedte. Bij een wormenbehandeling worden 5 soorten wormen ingebracht. In principe gebeurt dit bij bewolkt en vochtig weer. Voor deze gelegenheid wordt een stukje grond met een emmer water vochtig gemaakt. Hier wordt een handje wormen op uitgezet. De wormen beginnen zich meteen een weg naar beneden te banen en binnen niet al te lange tijd zijn in de grond verdwenen.

De wormen worden in hoopjes op de vochtige grond gelegd.

Het jongste TIF-lid met een handje wormen.

Wormen in de verpakking.

TOT SLOT:

Als toetje van deze dag maken we kennis met de schaapskudde die in het park een deel van het graslandbeheer op zich nemen. Na een lange dag grazen worden ze met behulp van de hond naar de overnachtingsplek geleid.

We kunnen terugzien op een geslaagde dag met veel interessante informatie in woord en beeld.

Karen Jansen, augustus 2015

ACTIEJAARPLAN 2016**ONDERWERP****ACTIE****OVERDRACHT VAN INFORMATIE****Verslagen**

Overdracht van alle uitgewisselde kennis en ervaring vindt plaats via verslagen naar de leden, het bestuur van GNL, vereniging Stadswerk, de WSE en eventueel andere geïnteresseerden op het vakgebied. Het betreft zowel de verslaglegging van de voorjaars- en najaarsvergadering als die van de zomerexcursie.

secretaris
gastgemeente

Jaarverslag

Ten behoeve van de eigen leden en het bestuur van GNL Stadswerk wordt jaarlijks een verslag samengesteld waarin het resultaat van het actiejaarplan is opgenomen. Het jaarverslag wordt ook geplaatst op de website.

secretaris
webmaster

Actiejaarplan

De activiteiten van de TIF worden in het actiejaarplan omschreven. In de najaarsvergadering worden de activiteiten voor het volgende jaar vastgesteld.

allen

Presentaties

Incidenteel presenteert de TIF zich op vakbijeenkomsten of studiedagen. Informatie over de werkgroep is ook te vinden op de website: www.heemflora.nl.

afhankelijk van gelegenheid

PR

Op regelmatige basis wordt een artikel betreffende een thematisch onderwerp, of de activiteiten van de TIF in het algemeen aangeboden aan de vakpers.

voorzitter

THEMATISCHE ONDERWERPEN
Biodiversiteit
Biodiversiteit is een actueel onderwerp. Het feit dat de wetgeving gaat veranderen, maakt het extra belangrijk bij dit onderwerp stil te staan.
Bermen
Ecologisch groen in de stad kent heeft tegenstrijdige belangen met andere vakdisciplines zoals verkeer.
Onderwerpenportefeuille
Bomenplannen Dieren in het groen Stinzenplanten Muurbegroeiing Natuurbeheer in bestekken Houtwallen

ORGANISATIE
Lijst van aftreden: voorzitter: 2016 penningmeester 2017 secretaris: 2018

BIJEENKOMSTEN	
Voorjaarsvergadering: 12 mei te Vlaardingen.	gastgemeente
Zomerexcursie: 30 juni . Thema biodiversiteit.	excursiecommissie: in 2016 Marcel Wenker en Rinus Hofs
Najaarsvergadering: 13 oktober te Amstelveen.	gastgemeente

SAMENWERKINGSVERBANDEN	
Vereniging Stadswerk Nederland, bestuur GNL	Lelystad (J. Meijerink)
Vakpers	voorzitter
Werkgoep Stadsecologen (WSE). Jaarthema's worden op elkaar afgestemd. Activiteiten worden uitgewisseld en naar behoefte samen georganiseerd.	voorzitter

Colofon

Werkgroep Toepassing Inheemse Flora
Correspondentieadres: Postbus 9100
3200 PC Leiden

www.heemflora.nl

